

Марусик Ю. М.,

магістр кафедри комунікативної лінгвістики та перекладу
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Бялик В. Д.,

доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри комунікативної лінгвістики та перекладу
Чернівецького національного університету імені Юрія ФедьковичаСПОСОБИ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛОМОВНИХ ТЕРМІНІВ-АБРЕВІАТУР
У СФЕРІ ПСИХОЛОГІЇ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню способів перекладу англomовних термінів-абревіатур, які використовуються у сфері психології. У статті надається визначення понять «психологічний термін», «скорочення», «абревіатура». Психологічний термін є фіксованим у словесній і графічній формі професійним поняттям відповідної галузі, що являє собою семантично цілісний, функціонально значущий елемент лексичної системи мови елемент у межах психологічної терміносистеми, який використовується для позначення психологічних понять, предметів, об'єктів, явищ.

За своєю структурою англomовні психологічні терміни поділяються на прості, складні та терміни-словосполучення, що позначають складні, багатоаспектні поняття відповідної сфери. Англomовна психологічна лексика тяжіє до творення багатокомпонентних термінів, окремі з яких можуть скорочуватися. Прості терміни не скорочуються, оскільки є досить зручними у використанні. Скорочення є більш широким поняттям, ніж абревіація. Сутність скорочення полягає у відсіканні частини основи, що або збігається зі словом, або є словосполученням, об'єднаним загальним змістом. Абревіатури є складноскороченими словами, утвореними з перших літер або з інших частин слів, що входять до складу назви чи поняття. Абревіатури виникають внаслідок скорочення.

Характерною рисою англomовних термінів-абревіатур сфери психології є те, що вони вживаються як паралельні варіанти багатокомпонентних термінів, що позначають складні поняття відповідної галузі. Підлягаючи компресії, ці одиниці утворюють нові слова, які мають ті ж ознаки, що й вихідні терміни. Їх переклад здійснюється українською мовою шляхом транслітерації; запозичення в оригінальному вигляді; використання абревіатури, що існує у мові перекладу; за допомогою повного терміна; із застосуванням пояснення (коментаря) терміна-абревіатури вихідної мови. Вказані способи передачі англomовних термінів-абревіатур сфери психології можуть поєднуватися. Подібне поєднання здійснюється, насамперед, тоді, коли абревіатури можуть бути незрозумілими адресату. Вибір способів передачі англomовних психологічних термінів-абревіатур визначається також контекстом їх використання.

Ключові слова: абревіатура, скорочення, способи перекладу, структурні особливості, психологічний термін.

Постановка проблеми. Незважаючи на велику кількість наукових праць, присвячених дослідженню перекладу термінологічної лексики різних сфер науки та техніки, ще й дотепер до недостатньо вивчених із погляду перекладу у вітчизняному

перекладознавстві відносять психологічні терміни [6, с. 32]. Проте психологія, що вивчає психічну діяльність та психічні процеси людини [12, с. 9], вважається не тільки однією із найбільш цікавих наук про неї, але й такою, що має свій «термінологічний апарат, конкретні методи дослідження, об'єкт і предмет, що варіюється залежно від напрямів і сфер, які існують у межах цієї комплексної науки» [11, с. 6]. Цей факт визначальним, на нашу думку, у дослідженні її термінологічних одиниць, їх структури, семантики, способів перекладу.

Практично недослідженими сьогодні є англomовні психологічні терміни-абревіатури з точки зору їх перекладу, що й зумовлює мету запропонованої статті. А її завдання полягають у визначенні понять «психологічний термін», «абревіатура», «скорочення», «акронім»; з'ясуванні відмінностей між абревіатурами та скороченнями, абревіатурами й акронімами; виявленні тих факторів, які зумовлюють процеси скорочення термінологічних одиниць; аналізі типів англomовних психологічних термінів за їх структурними особливостями; дослідженні способів перекладу англomовних термінів-абревіатур сфери психології засобами української мови.

Психологічний термін є фіксованим у словесній і графічній формі професійним поняттям, що являє собою семантично цілісний, функціонально значущий елемент лексичної системи мови у межах психологічної терміносистеми, який використовується для позначення психологічних понять, предметів, об'єктів, явищ тощо [5, с. 32].

Зазначимо, що в сучасному термінознавстві є дві основні класифікації термінів: структурна чи словотворча [1; 9; 10; 16] та лексико-семантична [4; 7; 13; 14]. Структурна класифікація передбачає виявлення структурних моделей, які визначають спосіб утворення терміна та на основі цього його належність до певного типу слів або словосполучень [10, с. 32].

За своєю будовою та структурою психологічні терміни поділяються на такі типи:

1) прості, що складаються з одного слова (наприклад, *impulse* – імпульс, *affect* – вплив, *adjustment* – пристосування, *adaptation* – адаптація);

2) складні, що складаються з двох слів і пишуться разом або через дефіс (наприклад, *self-deprecation* – самоприниження, *alternate-form* – еквівалентні варіанти, *client-centered* – клієнтоцентрична терапія, *field-independent* – незалежний від поля);

3) терміни-словосполучення, що складаються з кількох компонентів (наприклад, *scaling multipleaptitude* – набір тестів

для багатосторонньої оцінки здатностей, *object assembly test* – тест на збірку предметів, *omnipotence of the id* – всемогутність «Воно»).

Англомова психологічна термінологія включає численні терміни-словосполучення, які завдяки своїй складній, багатокомпонентній структурі надають оптимальну номінацію фахового поняття (наприклад, *foreign matter* – чужорідні об'єкти). Терміни-словосполучення у свою чергу поділяються на три типи:

1) терміни-словосполучення, компонентами яких є самостійні слова, які можуть вживатись окремо, зберігаючи своє значення (наприклад, *phiphenomenon* – «фі» феномен, *achievement tests cholastic aptitude* – тест здатності до навчання);

2) терміни-словосполучення, одним із компонентів яких є психологічний термін, а іншим – слово загальноновживаної лексики (наприклад, *X-rayviewing box* – негатоскоп);

3) терміни-словосполучення, обидва компоненти яких є словами загальноновживаної лексики, і лише тільки сполучення цих слів є терміном (наприклад, *gram-positive* – грам-позитивний).

Англійська психологічна лексика тяжіє до творення багатокомпонентних термінів, що передають складну внутрішню співвіднесеність галузевих понять, їхню багатоаспектність і постійну структуризацію. Таким чином, багатокомпонентні терміни відображають широкий загальномовний процес утворення найбільш вмотивованих, точних і однозначних найменувань і сприяють подальшій деталізації термінів [6, с. 43].

Одним із яскравих проявів раціоналізації мовленнєвої діяльності та оптимізації мовотворчих процесів є явище абрєвіації термінологічних одиниць. Зазначимо, що абрєвіатура є вужчим поняттям, ніж скорочення, під яким розуміють такий спосіб термінотворення, сутність якого полягає у відсіканні частини основи, що або збігається з терміном, або є термінологічним словосполученням, об'єднаним загальним змістом. Скорочення прийнято класифікувати на лексичні та графічні. Скорочуватися можуть будь-які фрагменти слова незалежно від морфемних меж [3, с. 144]. Дослідження механізмів скорочення слів та їх ролі у словотворчих процесах сучасної англійської мови загалом вважається актуальною проблемою сучасного мовознавства [2, с. 14].

Абрєвіатури – складноскорочені слова, утворені з перших літер або з інших частин слів, що входять до складу назви чи поняття [8, с. 119]. Вживаються вони в усній та писемній мові. Основним завданням творення абрєвіатури постає економія мовних засобів, оскільки при вимові абрєвіатура за часом звучання приблизно у п'ять разів коротше, ніж відповідне їй поняття, а у разі написання така економія є ще більш значущою [2, с. 120].

Вимоги точності, мовної та писемної економії, що є притаманними науковим і технічним текстам, стимулює розвиток компресії понять, що описуються в цих текстах, виникнення скорочень та абрєвіатур. Тенденцію до утворення абрєвіатур в науково-технічній термінології розглядають як природну реакцію носіїв мови на значне збільшення числа багатокомпонентних термінологічних словосполучень, що викликають ускладнення в процесі комунікації, що є здебільшого професійно орієнтованою [3, с. 145]. Необхідно зазначити, що в професійному спілкуванні процес утворення нових скорочень і абрєвіатур значно випереджає процеси термінотворення.

Абрєвіатури називають також акронімами (від грец. *ἀκρός* – «найвищий, крайній») та *ὀνομασ* – «ім'я») [2, с. 121]. Абрєвіатури належать до лексичних скорочень, їх розподіляють на звуковербальні абрєвіатури й акроніми. Акронім – скорочення, фонетична структура якого співпадає з фонетичною структурою загальноновживаних слів. Для утворення акронімів використовують частини слів, що входять до складу початкових термінологічних слів або корелят [2, с. 122].

Щодо застосування терміна «акронім» існують різні думки: за однією, акронімами називають будь-які слова, складені з перших літер чи частин слів у словосполученні, що скорочується [3, с. 144], за іншою, – тільки такі, що вимовляються як цілісні слова, а не як послідовність назв літер [1, с. 76]. Але згодом акронімом почали називати звукову абрєвіатуру. Акронімізація (скорочення словосполучення, фрази або виразу шляхом відділення перших букв кожного слова і подальшого їх злиття) є першим графічним способом словотворення. Механізм акронімії й абрєвіації передбачає не тільки скорочення, але й об'єднання скорочених складових в єдине ціле, тобто складання [3, с. 146].

Характерною рисою термінологічної абрєвіації є те, що вона вживається лише в якості паралельних варіантів багатокомпонентних термінів. При цьому односкладні терміни не скорочуються, оскільки є досить зручними у використанні. Багатокомпонентні терміни, підпадаючи під процес компресії, утворюють нові слова, які виражають ті ж ознаки, що й вихідні терміни.

Хоча процес утворення скорочених форм термінологічних одиниць характерний для сучасного рівня розвитку науково-технічної термінології різних мов, тенденція до творення різного роду скорочень найбільш помітна в англійській мові науково-технічної літератури. Це можна пояснити історично сформованим прагненням англійської мови до економії мовних засобів, які виявлялися раніше у втраті флексій, бажаному вживанні одно- чи двоскладних слів, скорочених граматичних форм тощо. Абрєвіатури та скорочення є більш типовими для текстів технічних, ніж текстів природничих і гуманітарних наук. Це пояснюється тим фактом, що останні виникли як логічне продовження схоластики [1, с. 74].

Переклад термінів-абрєвіатур у текстах із психології є особливо важким завданням для перекладача. По-перше, ще й дотепер не існує словників термінів-абрєвіатур сфери психології з їх перекладами. По-друге, неправильна передача подібних одиниць іншомовними засобами може призвести до викривлення змісту усього тексту та неправильного сприйняття важливої інформації, та, як наслідок, невірної діагностики, лікування тощо. Загалом виокремлюють такі основні способи передачі абрєвіатур:

- 1) транслітерація;
- 2) запозичення в оригінальному вигляді;
- 3) використання абрєвіатури, що існує у мові перекладу;
- 4) застосування повного терміна, що відповідає терміну, абрєвіатура якого перекладається;
- 5) застосування пояснення (коментаря) терміна-абрєвіатури мови оригіналу, що здійснюється за допомогою мови перекладу [3, с. 147].

Зазначимо, що іноді вказані способи передачі термінів-абрєвіатур можуть поєднуватися.

Проаналізуємо способи передачі англійських термінів-абрєвіатур засобами української мови на прикладах:

The inventory used most frequently to make the psychological assessment of a personality called the NEO-PI-R was developed in the USA [15, с. 102].

Опитувальник, найбільш часто використовуваний для проведення психологічної діагностики особистості під назвою *NEO-PI-R*, був розроблений в США.

Наведений приклад і його переклад свідчать про те, що термін-аббревіатура *NEO-PI-R* передається в українському тексті в оригінальному вигляді. Зауважимо, що наведений переклад призначено фахівцю відповідної сфери, оскільки для звичайного читача подібна аббревіатура буде незрозумілою. У випадку, коли цільовим адресатом перекладу є не фахівці-психологи, а звичайні читачі, означений термін необхідно не тільки перекладати за допомогою повного терміна, що відповідає терміну мови оригіналу, аббревіатура якого передається (англ. *revise NEO personality inventory переглянутий особистий опитувальник NEO*), але й пояснювати: *методика психологічної діагностики особистості*.

Another widely used classification of these disorders has been developed: the DSM-5 [15, с. 39].

Розроблена ще одна широко використовувана класифікація цих розладів: *DSM-5*.

Як і у попередньому прикладі, термін-аббревіатура *DSM-5* бере свій оригінальний вигляд у мові перекладу. Подібна аббревіатура буде незрозумілою людині, яка не є фахівцем у сфері психології, саме тому передача терміна-аббревіатури може здійснюватися і за допомогою повного терміна (*діагностичне та статичне керівництво з психічних розладів 5-го видання від англ. Diagnostic and Statistical Manual of mental disorders, fifth edition*), а також із можливим поясненням (коментарем) терміна-аббревіатури: *система класифікації психічних розладів, що використовується в США з 2013 р.*

Subjective well-being (SWB) of a personality is defined as a person's cognitive and affective appraisal of his or her life [15, с. 32].

Суб'єктивне благополуччя особистості визначається як когнітивна і афективна оцінка людиною свого життя.

Абревіатура *SWB* передається в українському перекладі словосполученням *суб'єктивне благополуччя*, що відповідає англomовному термінологічному словосполученню *subjective well-being*. Подібний спосіб передачі аббревіатури зумовлено тим фактом, що в українській мові немає аббревіатури, що відповідає англomовному терміну-аббревіатурі *SWB*. Використання останнього в українському реченні-перекладі буде не тільки незрозумілим, але й надлишковим, оскільки воно містить повне словосполучення, що відповідає вказаній аббревіатурі англійської мови.

Psychological knowledge in the West (sometimes called WASP, for Western academic scientific psychology) is often of little relevance to the majority world (a term used, for example, by G. Kagitcibasi, for obvious reasons, and in preference to the term 'the Third World') [15, с. 9].

Психологічні знання на Заході, що іноді називаються *Західна академічна наукова психологія*, найчастіше не дуже важливі для світу більшості (термін, що використовує, наприклад, Г. Казітсібасі, за очевидних причин віддаючи йому перевагу над терміном «країни Третього світу»).

Абревіатура *WASP*, що відповідає словосполученню *Western academic scientific psychology*, поданому в англomовному тексті

поряд із аббревіатурою, передається в перекладі еквівалентним українomовним словосполученням *Західна академічна наукова психологія*. Подібний спосіб передачі аббревіатури пояснюється відсутністю відповідної аббревіатури в українській мові, недоречністю використання оригінальної аббревіатури *WASP* поряд зі словосполученням *Західна академічна наукова психологія*, що відповідає англomовному *Western academic scientific psychology*.

Висновки. Таким чином, багатокомпонентні терміни-словосполучення сфери психології підлягають скороченню в англійській мові. Їх переклад українською може здійснюватися різними способами: запозиченням в оригінальному вигляді; за допомогою терміна, що відповідає терміну, аббревіатура якого передається засобами мови перекладу; із застосуванням пояснення (коментаря) терміна-аббревіатури вихідної мови. Вказані способи передачі англomовних термінів-аббревіатур сфери психології засобами української можуть поєднуватися. Подібне поєднання здійснюється, у першу чергу, тоді, коли аббревіатури є незрозумілими нефахівцям (фахівцям). Саме тому передача англomовного терміна-аббревіатури може супроводжуватися не тільки повним українomовним терміном (або терміном без аббревіатури), але й описом (коментарем) значення подібної термінологічної одиниці засобами української мови. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у з'ясуванні найбільш частотних способів передачі англomовних термінів-аббревіатур сфери психології засобами української мови, встановленні жанрової специфіки англomовних текстів сфери психології із найбільшою (найменшою) кількістю термінів-аббревіатур.

Література:

1. Алексеева Л.М. Проблемы термина и терминологии. Пермь : Изд-во Пермского гос. ун-та, 1998. 120 с.
2. Бортничук Е.Н., Василенко И.В., Пастушенко Л.П. Словообразование в современном английском языке. Киев : Вища школа, 1988. 261 с.
3. Гончаров Б.А. До питання про типологію та переклад скорочень в англomовній науково-технічній літературі. *Теорія і практика перекладу*. Київ, 2003. Вип. 17. С. 143–151.
4. Д'яков А.С., Кияк Т.Р., Куделько З.Б. Основи термінотворення: Семантичні та соціолінгвістичні аспекти. Київ : Вид. дім «КМ Academia», 2000. 216 с.
5. Зацева О.В. Англomовні психологічні терміни та їх переклад. *Іноземна філологія*. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2013. Вип. 125. С. 32–39.
6. Івашишин О.М. Структурні особливості та семантична диференціація термінів-словосполучень у науково-технічних текстах. *Іноземна філологія*. 1996. Вип. 109. С. 41–44.
7. Кияк Т.Р. Лингвистические аспекты терминоведения. Киев : УМК ВО, 1989. 174 с.
8. Коваленко А.Я. Загальний курс науково-технічного перекладу. Київ : ІНККОС, 2002. 317 с.
9. Лейчик В.М. Терминоведение: предмет, методы, структура. Москва : Эдиториал, 2007. 256 с.
10. Лемов А.В. Система, структура и функционирование научного термина. Саранск : Мордов, 2000. 192 с.
11. Максименко С.Д., Соловйенко В.О. Загальна психологія : навчальний посібник. Київ : МАУП, 2000. 256 с.
12. Петровский А.В., Ярошевский М.Г. Психология. Москва : ИНФРА-М, 1998. 336 с.
13. Суперанская А.В. Подольская Н.В., Васильева Н.В. Общая терминология: Вопросы теории. Москва : Эдиториал УРСС, 2004. 248 с.
14. Татаринев В.А. Общее терминоведение. Москва : Московский лицей, 2006. 528 с.

15. Howard D. Psychology and Psychodynamic Theories. Oxford : Blackwell, 2007. 162 p.
16. Kageura K. The Dynamics of Terminology: A Descriptive Theory of Term Formation and Terminological Growth. Tokyo : John Benjamin's Publishing, 2002. 322 p.

Marusyk Yu., Bialyk V. Ways of translation of English terms-abbreviations in the sphere of psychology

Summary. The article is devoted to investigation of ways of translation of English terms-abbreviations used in the sphere of Psychology. The definitions of the notions "psychological term", "shortening", "abbreviation" are given in the article; differences between shortenings and abbreviations are clarified; factors that stipulate processes of shortening and abbreviating of terminological units are revealed. Structural peculiarities of English psychological terms are also analyzed in the article and units subjected to abbreviating are determined in it.

A psychological term is understood as a professional notion of the corresponding sphere fixed in a verbal and graphic form. Psychological terms are significant units of the terminological system used for designation of notions, objects, subjects, phenomena of the sphere.

According to their structure psychological terms are differentiated into simple, compound and terminological

word-combinations, some of which are subjected to shortening and abbreviating. Shortening is understood as the process of subtracting morphemes from words and word-combinations without changing of their lexico-grammatical meaning. Abbreviations are words made up of the initial letters or syllables of the components of a compound word or a word-combination. Abbreviations appeared as a result of shortening. The economy of language means, time and the necessity of avoiding difficulties that can appear in professional communication because of multicomponent terminological units are major factors of abbreviating and shortening.

Abbreviations are rendered with the help of transliteration, borrowing of their original forms, use of abbreviations of the target language or their full terms existing in it, explanation of abbreviations. These ways of rendering are combined in case of necessity. English psychological abbreviations are rendered with the help of borrowed abbreviations and full terms existing in the Ukrainian language. If abbreviations are not clear to the target addressee these ways of rendering are combined. Analysis of ways of translation of English psychological terms-abbreviations is done in the context of their real usage.

Key words: abbreviation, shortening, ways of translation, structural peculiarities, psychological term.